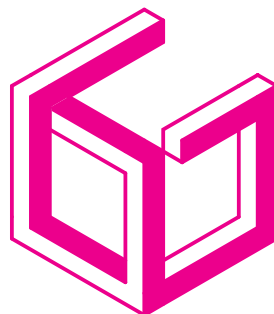

**Универзитет Св. Кирил и Методиј
Архитектонски факултет Скопје
Шеесет години постоење
1949 - 2009**

**University Ss. Cyril and Methodius
Faculty of Architecture Skopje
60th anniversary celebration
1949 - 2009**

РАЗГОВОРИ | conversations

Школите по архитектура во Европа се разликуваат меѓу себе по различни основи, во зависност од нивното историско, географско, културно и општествено минато. Токму оваа евидентна разноликост ја прави европската сцена на архитектонско образование исклучително жива и богата со стратегии за обезбедување на најсоодветните услови за образование на идните архитекти, во рамките на конкретните локални состојби.

Кои стратегии треба едно школо да ги примени за да ги одржи и подобри сопствените перформанси ако во последните две децении тоа искусило значајни промени во скоро секој сегмент кој го поддржува или влијае на неговото функционирање, па дури и на неговото постоење? Премногу е лесно да се ламентира над тешкотиите кои со себе ги донесе времето на транзицијата. Секој период е оптеретен со тешкотии, недостатоци и можности. Умењето да се управува со промената се огледува во способноста да се искористат можностите, да се намалат недостатоците, и да се надминат тешкотиите.

За една отворена школа не е премногу тешко да ја пронајде патеката по која таа треба да се развива за да одговори на идните барања на професијата и на општествените предизвици. Една многу воопштена листа би го вклучила јасното разбирање на минатото кое го наследуваме, знаењето за сегашноста која се обидуваме да ја протолкуваме и подобриме, и способноста да ја препознаеме и артикулираме иднината. Меѓутоа вистинското прашање е: кои се различните начини преку кои школата ќе ги обезбеди сите овие состојки на архитектонското образование, во услови на промена. Нашата школа за архитектура беше изложена на темелни промени, особено во измината деценија; таа престана да биде единствената школа за архитектура во земјата, нејзиниот правен статус се измени во рамките на реформата на Универзитетот, а финансиските услови постојано се менуваа (и како по правило не во корист на Факултетот), но и покрај тоа ние успеавме школата да биде уште поотворена и поповрзана со други академски средини од кога било порано. Ние веруваме дека само отворениот академски амбиент може да ги обезбеди вистинските услови за еден образовен процес кој поттикнува и поддржува, во кој сите студенти ќе имаат корист од соработката, натпреварувањето и споредбите кои таквата отвореност ги носи со себе.

Оние кои се подолго во образованието честопати го превидуваат фактот дека периодот на влошени општи услови на работење, што може да се набљудуваат како минлива фаза во развојот на школата, или како несреќен случај на траекторијата на школата, за студентите е всушност единствениот период кој го имаат на располагање за да стекнат знаења, и за да се уверат себеси дека професијата која ја одбрале ги заслужува напорите и посветеноста што тие ги вложуваат. Токму оваа состојба бара од секоја школа постојано и одново да открива начини за свои најдобри перформанси во дадените околности.

Еден дел од настаните што ја обележаа шеесеттата годишнина на нашата школа беше одраз токму на ваквото разбирање. Серијата предавања беа организирани со цел непосредно да ги изложи студентите на различните сегменти на архитектонската професија и нејзината денешна состојба. Се разбира има само пристрасни одбирања. Ние се одлучивме за еден доајен во полето на архитектурата и особено во полето на архитектонското образование, за еден прецизен набљудувач на современата архитектонска сцена, за претставници на новите начини на истражување, разбирање и продукција на архитектурата во „дигиталната ера“, и за архитекти-проектанти кои успеале да ги досегнат есенцијалните и безвременски квалитети во нивните архитектонски проекти низ суптилно набљудување и поврзување со локалната состојба и култура, без да се подлегне на краткотрајните дневни модни трендови.

Се разбира денес е многу лесно да се воспостави конференциска врска и да се биде присутен на многу настани каде се зборува за прашања кои се однесуваат на продукцијата и користењето на архитектонското знаење, обезбедувајќи на тој начин гостувања „од далечина“. Но, ние сè уште веруваме во важноста на непосредниот контакт, на кој пак гледаме како на платформа за учење без подучување во традиционална смисла. Платформа за најнепосреден трансфер на архитектонското знаење што ја поседува предноста на непосредното изложување на различни искуства кои ни нудат на сите во школата можност да ги одмериме нашите перформанси како наставници или како студенти, споредувајќи ги врз една поширока референцијална позадина.

Видео записите од предавањата и печатените верзии на интервјуата ги ставивме во една публикација воспоставувајќи така релација помеѓу нив, овозможувајќи им на монолозите и на дијалозите да стапат во неочекувана комуникација која ќе поттикне нови и различни начини на нивно сфаќање.

Оваа публикација, произлезена од напорите на нашите колеги Марија Мано-Велевска и Слободан Велевски, сведочи за нашата континуирана определба да им обезбедиме на студентите провокативна и предизвикувачка образовна средина која го подигнува нивото на промислување и учење на архитектурата.

Влатко П. Коробар

Во проектот *Разговори* се вовлековме, пред сè, водени од истражувачка љубопитност и ентузијазам. Уште во текот на подготовките за одбележување на шеесетгодишнината од постоењето на Архитектонскиот факултет во Скопје, преку серија гостувања и предавања на еминентни личности од глобалниот свет на архитектурата, проникнувајќи во нивните богати авторски опуси, неминовно се појави потребата да се испитаат и преиспитаат нивните дела и ставови.

Оттаму, и директно произлегоа некои од прашањата што следуваат понатаму во оваа книга, прашања кои практично ја плетат нејзината мисловна и идејна структура. Со развивањето на идејата да се создаде збирка од лични видувања за размислувањата, концептите и идеите на нашите соговорници, дојде до систематизирање на истите во три основни групи на прашања, врз кои ги темелевме и градевме нашите меѓусебени *Разговори*. Првата група на прашања ги открива индивидуалните активности на авторите во областа на архитектурата и урбанизмот; втората се интересира за нивните разбирања и гледања на современиот град и воопшто на денешното општество и култура, додека пак третата група прашања ги дава нивните размисли и визии за позицијата на архитектурата и архитектите како во праксата така и во образовниот процес.

Од друга страна, самиот наслов на книгата укажува на начинот на кој беше конципиран и воден проектот – *разговор* се однесува на заемната комуникација и споделувањето на гледишта неопходни за меѓусебно разбирање и себеподобрување.

На тој начин, иако гостувањата се одвиваа во период од неколку месеци (април-јуни, 2009 година), меѓу овие корици, седум автори добиваат можност да се соочат, да се постават еден до друг и еден наспроти друг, развивајќи своевидна дискусија.

Сметаме дека тоа е и една од придобивките на денешното време – да имаме поединечни и специфични верувања и делувања истовремено, гледишта кои нужно не се негираат туку напротив коегзистираат симултано, и го претставуваат богатството и комплексноста на денешницата. Квалитетот на материјалот што следува го гледаме токму во обединувањето на таквиот преклоп на различни ставови, притоа сепак воспоставувајќи кохерентна претстава за мислата и актуелностите во светот кои сите го делиме.

Иако сите автори ги обединува архитектурата во чии пошироки рамки тие делуваат, секој од нив на посебен и себе-својствен начин, содржината на оваа книга не е исклучиво наменета за архитекти и урбанисти, за оние кои се образувани и делуваат во тие професии; веруваме дека оваа публикација ќе биде подеднакво интересна и за сите оние што се засегнати и уште поважно инволвирани во урбаната култура на живеењето.

Се надеваме дека тоа ќе придонесе за подобро разбирање и вреднување на урбаните

феномени и архитектонските манифестации, како и за подигнување на свеста за значењето на истите и конечно, разбирање и почитување на професиите.

Во таа смисла, оваа книга треба да информира, едуцира и активира. Имено, покрај информациите што ги нуди за активностите и делата на интервјуираните автори, нивните (раз)говори и дела, исто така, не подучуваат, приближувајќи ги професиите и активностите на архитектите во општеството, а притоа предизвикуваат и еден проактивен однос, поттикнувајќи нови идеи, нови концепти, нови теми за размислување, нови разговори...

На крај, сакаме да се благодариме на нашите соговорници за времето што го издвоија да ги споделат своите гледишта на еден непосреден и пријателски начин. Покрај тоа, изразуваме голема благодарност до Архитектонскиот факултет при Универзитетот Св. Кирил и Методиј во Скопје, односно деканскиот состав предводен од проф. д-р Влатко П. Коробар кој беше идеен и програмски носител, како и главен организатор на настанот одржан во склоп на празнувањето на 60 години од постоењето на Архитектонскиот факултет во Скопје. Неговите сугестии беа присутни од самите почетоци на нашата работа и истите беа од голема помош во различните сегменти од процесот на создавањето на ова дело. Посебна благодарност искажуваме и до деканскиот тим на проф. д-р Тихомир Стојков кој срдечно ја поддржа претходно започнатата иницијатива, а притоа најде и сили и средства да го реализира издавањето на ова дело. Во оваа прилика сакаме да ѝ се благодариме на Теута Кумбараџи за одлично завршената работа на преводот и лектурата на текстовите, како и на Дамјан Момировски кој безрезервно и трпеливо ги поддржуваше нашите инсистирања и желби при графичкото обликување на изданието.

Во прилог на ова, само би додале дека постоењето на вакви примери и дела кои говорат за континуитетот на мисловниот седимент кој постои и се негува на Архитектонскиот факултет во Скопје, истовремено треба сите да не радува, но и обврзува чесно и посветено да продолжиме понатаму.

Марија Мано Велевска и Слободан Велевски

23 Април 2009

23 April 2009

Разговор 1: Елија Зенгелис [EЗ] | Elia Zenghelis [EZ]

Марија Мано Велевска [MMB] | Marija Mano Velevska [MMV]

Слободан Велевски [CB] | Slobodan Velevski [SV]

Елија Зенгелис е истакнат архитект и професор по архитектура зад кого стојат огромен број на проекти и награди, вклучувајќи ја Ени Спинк наградата за врвно достигнување во образованието (RIBA Annie Spink Award for Excellence in Education) за 2000 година. Поголемиот дел од животот го поминува надвор од родната Грција, почнувајќи од Лондон со Асоцијацијата на архитекти (AA London) каде го завршува своето образование и каде предава дваесетина години, видно поместувајќи го дискурсот на наставната програма кон порадикално авангардна. Тој е основоположникот на ОМА (ОМА - Office for Metropolitan Architecture) заедно со својот поранешен студент Рем Кулхас (Rem Koolhaas), и со нивните сопруги Зое Зенгелис (Zoe Zenghelis) и Меделин Фризендорп (Madelen Vriesendorp) - соработка која го привлече светското внимание благодарение на нивната исклучителна работа. По 1987, Зенгелис продолжува понатаму со ново-воспоставеното партнерство со Елени Гигантес во *Гигантес-Зенгелис архитекти* (Gigantes Zenghelis Architects) во Атина и Брисел, но, уште повеќе со предавања во истакнати школи низ светот.

Неговите лекции се сè уште провокативни кога зборува за *градот* и *градството* како стратегија во архитектурата. Разговорот кој го воведме во Скопје нè однесе на едно инспиративно патување низ проектите и делата од минатото. Преку проектите како *Егзодус, или доброволни заточеници на архитектурата* (Exodus or the voluntary prisoners of architecture) и *Градот на заробените глобус* (The city of the captive globe), заедно со делата на останати прогресивни групи од шеесеттите и седумдесеттите, повлекоме паралела нагласувајќи ја нивната важност дури и денес, во најактуелните архитектонски дебати и активности. Зенгелис отворено го откри својот личен поглед на проблемите и можностите на градовите денес, како и неговиот афирмативен став за монументалните вредности на архитектурата, притоа правејќи јасна дистинкција помеѓу нив и иконичните градби кои се производ на современото општество.

[ММВ] Неодамна со нашите студенти се вративме од екскурзија во Истанбул. На враќање ги запрашавме да се обидат да го именуваат градот со еден збор. Одеднаш добивме дебата: многумина тврдеа дека токму тие го имаат вистинскиот одговор, но, ниеден не беше ист. Прашањето сега е: Што значи потребата за именување на еден град. Дали треба да го именуваме за подобро да го разбереме современиот град? Ова прашање произлегува главно од најавата на Вашето предстојно предавање, кое има прилично интригантен наслов *The immeuble cite*- наслов кој буквално преведен од француски би значел *градо-градење...*

[ЕЗ] Не, тоа всушност е градба која е град сам за себе. Мислам, толку е голема што содржи сè. А тоа е основата на мојата загриженост; пролиферацијата на објекти низ природата и фактот дека градовите повеќе немаат граници. Јас сметам дека градовите треба да имаат граници, треба да бидат збиени, да имаат голема густина, и природната околина треба да се остави да биде природна.

Не знам многу за овдека, но и вие мора да го имате феноменот на ширење, кога луѓето ќе дојдат до пари и купуваат земјиште надвор од градот, градот вили итн...

[СВ] Се разбира дека и ние го имаме тоа тука... но дали овде зборуваме за центар и за периферија, во смисла на центар и предградие, или пак вие мислите на урбан дел и природен пејзаж?

[ЕЗ] Во основа да, урбана и природна околина... Мислам, се разбира дека треба да има делови од градот каде ќе има градини, куќи со градини итн., но исто така верувам дека треба да се биде внимателен кога се распоредуваат овие локации; тоа да биде онаму каде што може да постојат и да не се дозволи на ниедно друго место. Истотака, за еден град да стане град, за еден град да стане жив организам, знаете... мора да е населен. Денес имате тенденција луѓето да ги напуштаат градовите за да најдат приватност... јас сум некако против таа приватност и невоставувањето на јавен простор; кога луѓето живеат во град, тие ги разменуваат своите идеи во градот, учествуваат во градскиот живот и во еволуцијата на градот.

[ММВ] Што се однесува до именувањето на градовите... уште еднаш, како дојдовте до назив како *The immeuble cite*?

[ЕЗ] Тоа е всушност повеќе именување на градбата отколку на градот... а на француски звучи убаво, бидејќи станува едно: градба-град, град-градба.

[СВ] Во шеесеттите и седумдесеттите, урбаните проекти беа провокативно именувани. Тогаш имавме: *Нов Вавилон (New Babylon)*, *Непрекинатиот паметник (Continuous Monument)*, *Градот на заробениот глобус (City of Captive Globe)*, *Егзодус (Exodus)*... денеска се соочуваме со слична ситуација, ако не е и уште понагласена, при што се јавуваат уште порадикални наслови како *Дигитален град*, *Глобален град*, *Генерички град*, *Еко-град*, *Мета-град*, *Град на потикнувачки разлики*... Очигледно е дека идеите се реупотребуваат. Дали ова значи дека денес сме во слична ситуација, политичка и општествена, како и пред 40 години?

[ЕЗ] Да, апсолутно постои сличност. И сè се сведува на политика. Сакам да кажам, тоа беше декада на политички кризи, а и сега сме во декада на политичка криза. Она што е денеска Америка, Буш, Авганистан, Ирак... на некој начин предизвикува глобални политички превирања, а тоа пак, да речеме се рефлектира врз ставот на политички загрижените граѓани на Европа...

[СВ] Но дали тие се рефлектираат и на архитектонскиот дискурс?

[ЕЗ] Како што и самиот кажавте, на градовите и проектите им беа давани контроверзни имиња, и, релевантно е да се даваат контроверзни имиња на делата. Но, конкретно на прашањето за името, многу е интересен Пруст во неговата *A La Recherche du Temps Perdu* (Сеќавања на минатите нешта/ Во потрага по изгубеното време). Неговата книга има две глави од кои едната е насловена *името*, со поднаслов *местото*, а другата глава е насловена *местото* и одоздола е напишано *името*. Така е и со луѓето. Неверојатно е што името му прави на карактерот и на личноста. Имињата збогатуваат, даваат одредена позитивна вредност која би отсутувала, доколку ги нема. Тоа е... знаете, како еден град да се препознава само по својата географска локација.

[СВ] Со оглед на тоа дека ги споменаваме седумдесеттите, дали тогаш имавте некакви контакти со *Ситуационистите (SI - Situationist International)* од Франција или *Прово (Provo)* од Холандија, бидејќи вие бевте дел од АА Лондон во тој период?

[ЕЗ] Не, немаше никакви контакти. Се разбира, тие повлијаа на нас...

[СВ] Прашањето се однесува на тоа дали архитектонските или идеолошките идеи

флукутирале на другата страна од Каналот (Ла Манш) тогаш, или, можеби подоцна?

[ЕЗ] Не би сакал да звучам пресамоуверено, ама ние дејствувавме против позицијата, ние се трудевме самите да избуткаме идеолошка позиција... Во продолжение на ова, можеби би требало да додадам во загради дека донекаде е неопходно за архитектите да имаат индивидуална, лична идеологија. Но, има два начина на толкување на идеологијата: Едниот начин е кога нешто е политички наметнато однадвор, а другиот е сет на принципи и верувања кои си ги имате, и кои се ваши. Важно е да се комуницира, а полесно се комуницира за нешто што е споделено, отколку за нешто што е наметнато. Сега, кога го кажав ова, можеби прекиратив некои од вашите прашања. Јасно е, а и XX век особено докажа колку опасни можат да бидат идеологиите за цивилизацијата. Има идеологија и идеологија... *идеолошки* е можеби погрешната придавка, *принцип* е многу подобар збор. Многу пракса, многу од архитектонската пракса, како и политичката и граѓанската активност, не се мотивира од принципи, па оттаму е и непринципиелна.

[СВ] **Радикалните архитектонски провокации од шеесеттите и седумдесеттите имаат некои заеднички карактеристики: Прашањето на мега-структурите, монументалноста, технолошкото влијание на архитектонските идеи како и цврстиот став (да не речеме идеологија). Дали тоа беше промислена намера или само радикална реакција на одбивност кон меинстримот?**

[ЕЗ] Кога ќе помислам на некои од нив мотивот беше да се биде политички коректен; за да се прошират нечии идеи... Она што особено не привлече беше нивната убавина, многу повеќе отколку нивниот идеолошки став; а исто така, ако баш сакате, и одреден радикализам. На пример, работата на Суперстудио интелектуално беше прилично лесна... мислам не беше тешка, но имаше сензуалност и убавина во својата едноставност што доаѓаше како рез, како нож кој сече низ градот... доаѓаше како рез во време на турбуленции, комплексности и лични самоугодувања. Тоа беше во сферата на апстрактното, и токму тој тип на апстракција, не би сакал да го употребам зборот *неутралност* бидејќи не верувам дека било што е навистина неутрално, но, тоа е тип на апстракција со голема моќ. Истото е и во планот на Архизум (Archizoom) за *Град без престан* (No-Stop-City):

Тој имаше еден вид на речиси пасторална убавина на пејзажот направен со мајсторија, континуиран пејзаж од мајстории. Тие беа едноставно инспиративни.

[СВ] Но, ако го земете пак *Егзодус*-проектот, би рекле дека не се работи само за очигледната сличност со *Непрекинатиот паметник (Continuous Monument)* на пример, зарем не? Има ли некоја друга врска, покрај онаа на појавното, со *Непрекинатиот паметник на Суперстудио*, на пример?

[ЕЗ] Во ред, да, проектот беше инспиран од *Непрекинатиот паметник*, но ние се потрудивме да му дадеме одредена содржина.

[СВ] Ако зборуваме за содржината тогаш, а притоа имајќи ги на ум програмските соби (плоштадите на лентата од проектот *Егзодус*)... можеби *Новиот Вавилон (New Babylon)* на Констант и *Зелениот Град на Мелников* (проект за предградијата на Москва) повлијаа повеќе, имајќи ја предвид нивната намера да ги променат социјалните и менталните односи во општеството?

[ЕЗ] Па, повеќе менталните отколку општествените. Немавме намера да предложиме нови... во ред, ајде да речеме дека имаше претерана општествена напнатост, но тоа беше само за да се преувеличаат можностите кои би можеле да се случуваат дури и во она што го нарекуваме поспано мрзелива апатија со цел да се активира, да се предложи дека архитектурата, вистинскиот амбиент може да стимулира акција. Тоа беше повеќе инспирирано од *Човековата состојба* на Хана Аренд (Hannah Arendt), каде таа зборува за трудот како работа која ја работиме за да преживееме, за работата (трудова работа) што овозможува просперитет. Не се работи повеќе само за она што ни е потребно за исхрана и преживување туку ние живееме за надворешниот свет; тоа е дејствување кое е политички инволвирано.

[СВ] Ајде да го погледнеме *Градот на заробениот глобус*: Ако претходните проекти од истиот период беа лентовидни, ова е повеќе точкаст проект. Ова е мрежен систем на монументи...

[ЕЗ] Така е, *Градот на заробениот глобус* беше Ремово (Рем Кулхас) препознавање на она што тој го видел како суштина на Њујорк, на Менхетен. Централ парк беше виден како глобално врамување од страна на градот кој се заклучува околу него. А, што се однесува до другиот

заклучок до кој дојдовте, за монументалноста, многу често слушаме дека сè се врти околу монументалноста. Мислам дека е трагично како архитектите и архитектонските теоретичари на XX век, на некој начин, ја негираа монументалноста на архитектурата. Трагично е затоа што ако архитектурата не е монументална, тогаш што е? Мислам на архитектурата која ни ја оставила историјата, архитектурата на која сме сè уште горди...монументите се тоа што ни е оставено.

[СВ] И во *Градот на заробениот глобус* имаме мноштво од монументи, секој од нив со цврст став. Тој е замислен како еден вид на систем од острови. Што е уште поважно, колку повеќе различни вредности слави секој остров толку единството на архипелагот е посилено. Па, што е тоа што го држи овој систем да не се распадне? Дали зборуваме за една идеологија или за мешавина од идеологии?

[ЕЗ] Се работи за повеќе идеологии што коегзистираат. Тоа беше нешто што на времето секогаш го подржувавме; идеологиите да може да коегзистираат дури и кога се вовлекуваат во меѓусебни борби, но, сепак да се присутни и да преживеат... Да ја преобратиме војната во позитивно...

[СВ] Дали *Градот на заробениот глобус* е алтер-его на современиот метрополис, како што тогаш го гледавте; место на наслоени светови, градови во градови?

[ЕЗ] Да, во тие денови беше.

[СВ] А што е со денешните градови? Сведоци сме на зголемување на градовите, повторно градови во градови?

[ЕЗ] Токму така. Мислам дека сега прашањето е да... Мислам дека претходно заклучивме дека нештата не мора да бидат континуирано наредени, туку може да бидат како инјектирани точки на стимулација. Мислам дека тоа нè носи до денешната ситуација. Големите метрополи се состојат од латентни централности. Повеќе не постои еден центар од кој произлегуваат периферии (Париз е единствениот исклучок на ова правило), но, она што се обидуваме да го развиеме е да ги предложиме таканаречените акупунктурни вметоци на централност кои би имале ист магнетизам како и самиот центар. Со тоа би ги зајакнале постоечките латентни *централности* да станат вистински центри, а оттаму метрополите да станат архипелаг на централности.

[ММВ] Што мислите за односите помеѓу островите во архипелагот? Како тие да

функционираат како систем?

[ЕЗ] Како прво, тие одат онаму каде што веќе има постоење на одделни централности, па создавањето не е ненадејно, туку всушност е зајакнување на веќе постоечкото. Како второ, тие би требало да имаат нешто што останатите го немаат. На тој начин тие би можеле да бидат окарактеризирани по некое урбано или метрополско присуство кое го нема кај другите. Тоа е поприлично засновано на идејата за архипелагот на Масимо Качиари (Massimo Cacciari), сегашен градоначалник на Венеција и истакнат филозоф и интелектуалец.

[СВ] Во основа вие зборувате за нехиерархиски систем како во *мрежата (meshwork)* на Делез (Gilles Deleuze) каде различни јазолни точки се подржуваат една со друга.

[ЕЗ] Да, така е, нехиерархиски систем, да.

[СВ] Постојано се осврнуваме на *тогаш*, но дали би можеле да кажете дека овие проекти се релевантни и денес?

[ЕЗ] Па... мислам, да. Мислам, ситуацијата се нема променето многу во метрополите, а проектот е доволно апстрактен да ги пренесе своите значења во денешната ситуација. Можеби денеска тоа би го направило поинаку, но идејата сè уште би била контроверзна. Разликата би била во тоа што сега, како што веќе реков, размислувам во правец на акупунктурни интервенции.

[СВ] Со оглед на тоа дека сè уште зборуваме за *Градот на заробениот глобус* и проектот *Егзодус*, имам само уште една забелешка... а тоа е дека постои значајна разлика во презентацијата на овие проекти...

[ЕЗ] Тие се одделни проекти.

[СВ] Така е, тие се одделни, но што се однесува до самите цртежи- цртежите на проектите за Њујорк (хотелот Сфинкс, Велфер ајланд, итн.), тие изгледаат многу посуптилни и пофини во споредба со проектот *Егзодус* кој е презентираан на поразличен начин, со груби колажи, на некој начин брутално па дури и агресивно...

[ЕЗ] Идејата за брутален аспект... јас некако чувствувам дека ова е многу рафиниран проект. Но, работата беше полемика. Тоа се обидовме да го задржиме и во другите проекти: Велфер палас, Сфинкс хотелот... - да им дадеме сличност... Разликата е во тоа што тој беше наменет за град кон кој бевме критички настроени (Лондон), а останатите беа за град кому се

восхитувавме, па оттаму и ги гледавме овие проекти како екстраполации и инспирации од Менхетен. Друга работа е што за останатите проекти имавме повеќе време и ги правевме лежерно. *Егзодус* го направивме за две недели. Тоа беше за конкурс, и проектот требаше да биде предаден за две недели, и тоа е тоа... ама не би го променил, не би го направил порафиниран од тоа што е. Мислам дека тоа е веројатно единствениот проект кој ја достигнал својата перфекција. Со други проекти секогаш си велеме “ех, да можев да го направам ова или она”, но *Егзодус* ја достигна својата перфекција. *Плоштадот на заробенитиот глобус* (The square of the captive globe) не беше вклучен во презентацијата на *Егзодус*. Тоа беше подоцнежен проект кој Рем Кулхас (Rem Koolhaas) го направи во Њујорк.

[ММВ] ...но сепак, мислам дека презентацијата, самите цртежи се уникатни и толку длабоко ги обележаа овие проекти што никој не може да ја заборава сликата (а со тоа и проектот). Верувам дека некои од нив се вклучени во Музејот на модерна уметност и се вреднувани како уметност.

[ЕЗ] Јас сум изненаден дека луѓето сè уште се сеќаваат на нив.

[ММВ] Со оглед на тоа дека живееме во свет презаситен со слики, безначајни информации и лого-култура, каде може да ја сместиме идеологијата или она што претходно го нарековте принципите?

[ЕЗ] Така е, како што кажавме можеби идеологија е престојан збор. Мислам дека е повеќе прашање на принципи и верувања; верување во архитектурата и што архитектурата може да му направи на градот. Не гледам на нив како на бихејвиорален инструмент кој би го сменил човековото однесување, иако се подразбира дека еден возвишен град би инспирирал подобро однесување отколку град што се тетерави. До некој одреден степен постои бихејвиористички елемент, но секако не ја гледам архитектурата како бихејвиористичка. Современата вредност на ваквите проекти е во тоа што градовите денес, како што кажав и претходно, континуирано растат без чувство за централност. Нема место кое е карактеристично, кое има идентитет (иако не го сакам зборот *идентитет*), место кое можам да го идентификувам како мој град, место кое ќе окарактеризира што е град. Многу е тешко да се објасни на друг начин, освен со зборот *централност...* и *градство*. Два збора,

централност и градство. Едно место мора да ги има овие две работи. А современите градови главно ги немаат. Тие ви се како путер и џем размачкани на огромна површина леб без референтни точки. Се разбира дека референтните точки се традиционалните историски центри, но модерните делови на градот немаат ниедна од овие карактеристики. Секаде е исто како насекаде.

[СВ] Дали истото се случува со урбаното планирање и архитектонските проекти? Прашањето е дали идеологиите денеска се повеќе избледени рефлексии, повеќе помодарство... мислам на градовите дизајнирани не со цврст став за подобрување на квалитетот на животот, туку пред сè, на предградијата што сакаат да отсликаат совршен свет.

[ЕЗ] Мислите на проекти од типот на американските предградија? Мислам, кој сериозен архитект го прави тоа?! Вистина е, се случува - изведувачите го прават тоа, а јавноста ги сака бидејќи нема никаква верба во градот.

[СВ] Но тоа се случува насекаде, на пример во Емиратите супер-познати архитекти го прават истото. Дали се и тие несериозни архитекти?

[ЕЗ] Мислам дека супер-познатите се креатори на претстави. Она што тие го прават е она што е познато како *иконична* архитектура. Она што би сакале ние да го ре-воспоставиме е идејата за поапстрактна архитектура, нефигуративна архитектура.

[ММВ] Дали вие лично успевате да го постигнете тоа, да речеме во вашите понови дела, и конечно, како успевате да ја избегнете таа стапица?

[ЕЗ] Најмногу преку предавањата. Го работам тоа и во проекти. Постојат колективни проекти во школите каде јас учествувам, и оттаму тие излегуваат како ставови, како колективни ставови. Во Мендриздио работевме еден ваков проект за Венеција, всушност за целата лагуна. Таму го сторивме токму тоа: вметнавме густини за да го собереме растот што се ширеше насекаде.

[ММВ] Дали има некаква шанса ова да прерасне во нешто повеќе од само архитектура на хартија?

[ЕЗ] Не знам, не сум пророк... се надевам дека со новите генерации кои доаѓаат ќе има и нова с(о)вест. Тука е секако групата на Пјер Виторио

Аурели и Martino Татара, Догма (Dogma), кои отсекогаш биле многу добри во замислувањето на иднината, и мислам дека ќе бидат многу значајна архитектонска група која ќе повлијае на понатамошниот развој.

[СВ] Оттаму доаѓаме до учењето. Вие лично сте многу инволвиран во архитектонската едукација. Кој е вашиот личен фокус во учењето архитектура? Според вас, како треба да се насочуваат новите генерации на архитекти за да реагираат на условите во денешните градови, земајќи предвид сè што претходно кажавте?

[ЕЗ] Ние се концентрираме на проекти за градот. Ние секогаш го земаме градот било како апстрактен поим или како постоечки ентитет. Го анализираме градот и се обидуваме да земеме предвид одредени аспекти од типот: дали може да ставиме лимит, јасна граница која ќе го спречи бесконечниот раст на градот; граница која би го собрала околу себе сето ширење; Дали таа граница може да стане важен елемент, дали тие лимити ќе може да се изразат во архитектонски услови во смисла на архитектонски интервенции кои би делувале како лимити на градот, а потоа би делувале и внатре во самиот град зајакнувајќи ги постоечките *централности* на градовите (бидејќи тие се веќе многу големи) за да може конечно да станат архипелаг на *централности*, а не еден центар со предградија. Проектите што ги работиме во моментот на Берлах (Berlage Institute, Rotterdam) се засновани на таа основна идеја. Пјер Виторио Аурелија иницираше и во моментот ја води оваа програма.

[ММВ] Сте работеле по факултети насекаде низ светот, па дали е навистина возможно да ја раширите истата мисла насекаде, на пример во Холандија и Швајцарија, со оглед на тоа дека зборуваме за две многу богати и влијателни архитектонски сцени?

[ЕЗ] Јас завршив со Мендризео минатата година. Но сеедно, каде и да одам, секогаш инсистирам на мојот став и тоа обично функционира. Школите за архитектура се поделени на оние кои не практикуваат архитектура воопшто, ама прават континуирани истражувања и анализи: се анализираат урбанистички шеми, урбани мрежи итн., и од друга страна, школи кои ја третираат архитектурата преку проектирање објекти на традиционален начин во многу ограничен контекст, градби кои не секогаш придонесуваат за градот. Во целина, недоволно се верува во идејата дека архитектурата придонесува за градот ниту пак генерално ѝ се

посветува доволно внимание во архитектонските школи. Затоа, сè уште многу школи гледаат на архитектонскиот проект како на еден вид самозадоволување на индивидуалниот талент.

[СВ] Во основа, справувањето со проблемите на градот како и со проблемите на архитектурата е секогаш тимска работа.

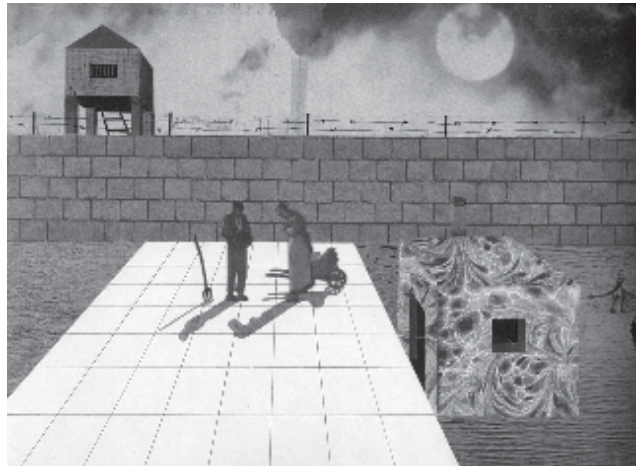
[ЕЗ] И тоа многу. Тоа е тимска работа. Секогаш се обидуваме да работиме во групи, а повремено правиме индивидуални проекти, но сè додека тие се придржуваат на претходно воспоставените принципи од групата, и сè додека се прифатени од групата.

[ММВ] Кога зборувате за тимска работа на архитектонските проекти, и на факултетот и во вашата професионална пракса, дали практикувате да вклучувате луѓе од други дисциплини во овие проекти?

[ЕЗ] Не, или многу ретко. Не ги гледам нештата како интердисциплинарни. Јас ги гледам како архитектура. Мислам, ние вклучуваме и други дисциплини кога тоа е потребно и повремено неизбежно е да имаме советници и консултанти, ама јас не користам интердисциплинарен дизајн бидејќи не верувам дека архитектурата може да биде дизајнирана од комисија.

[ММВ] Дали би можеле да кажете која ќе биде позицијата на архитектите и архитектурата во претстојниот период? Може ли да остане иста?

[ЕЗ] Не, всушност мислам дека архитектите ќе имаат многу поважна и поавторитативна позиција од таа која архитектите ја имаат денес. Но се разбира, архитектите треба да бидат соодветно едуцирани и би требало однапред да не полагаат било какво право на генијалност и самозадоволување... би требало да се одговорни кон заедницата на која ѝ служат.

Проект ЕГЗОДУС или Доброволни заточеници на архитектурата, Градините (предавање на Елија Зенгелис во Скопје, април 2009)

Project EXODUS or The Voluntary Prisoners of Architecture, The Allotments (Elia Zenghelis lecture in Skopje, April 2009)